

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
Școala doctorală de Teologie Ortodoxă „*Isidor Todoran*”

Ritualul înmormântării în zona Vișeuului.

Melodică și imnografie

Rezumatul tezei de doctorat

Coordonator științific:

Pr. prof. univ. dr. Vasile Stanciu

Candidat: pr. drd. Vasile Pașca

2022

PLANUL TEZEI DE DOCTORAT

Introducere

CAPITOLUL I. RITUALUL ÎNMORMÂNTĂRII ÎN ZONA VIȘEULUI

- I.1. Zona Vișeului – creuzet al creațiilor funebre locale
- I.2. Ritualul înmormântării
- I.3. Ritualul funebru în cărțile de slujbă și în tradiția locală
 - I.3.1. Ritualurile de pregătire dinainte de moarte
 - I.3.2. Ritualul ortodox de înmormântare din cărțile de slujbă
 - I.3.3. Ritualul de înmormântare la comunitățile ortodoxe din zona Vișeului
 - I.3.4. Ritualul înmormântării la comunitățile catolice din Vișeu de Sus
 - I.3.4.1. Ritualul înmormântării la comunitățile greco-catolice din zona Vișeului
 - I.3.4.2. Ritualul înmormântării la comunitatea romano-catolică din Vișeu de Sus
 - I.3.5. Ritualurile funebre după înmormântare
 - I.3.5.1. Rânduielile de pomenire individuală a morților după înmormântare
 - I.3.5.2. Rânduielile de pomenire colectivă a celor morți
 - I.3.6. Concluzii

CAPITOLUL AL II-LEA. CÂNTĂRILE FUNEBRE DIN ZONA VIȘEULUI

- II.1. Cântări funebre al căror text este preluat din cărțile de ritual
 - II.1.1. Cântările panihidei
 - II.1.1.1. Troparele pentru cei adormiți
 - II.1.1.2. Ectenia pentru morți
 - II.1.1.3. Axionul „Cuvine-se cu adevărat
 - II.1.1.4. Cântarea „Veșnică pomenire”
 - II.1.2. Cântările înmormântării
 - II.1.2.1. Cântarea stării I a Psalmului 118
 - II.1.2.2. Cântarea stării a II-a a Psalmului 118
 - II.1.2.3. Cântarea stării a III-a a Psalmului 118
 - II.1.2.4. Binecuvântările învierii pentru cei răposați
 - II.1.2.5. Sedeauna „Odihnește Mântuitorule”
 - II.1.2.6. Canonul pentru cei adormiți
 - II.1.2.7. Sedeauna „Cu adevărat deșertăciune sunt toate”
 - II.1.2.8. Condacul „Cu sfinții odihnește Hristoase”
 - II.1.2.9. Icosul „Tu singur ești fără de moarte”
 - II.1.2.10. Stihira idiomelă „Care desfătare lumească
 - II.1.2.11. Stihira idiomelă „Vai câtă luptă are sufletul”
 - II.1.2.12. Stihira idiomelă „Deșertăciuni sunt toate cele omenești”
 - II.1.2.13. Stihira idiomelă „Adusu-mi-am aminte de proorocul”
 - II.1.2.14. Stihira idiomelă „Plâng și mă tânguiesc”

- II.1.3. Concluzii
- II.2. Cântări funebre care aparțin creației locale atât prin text cât și prin melodie
 - II.2.1. Verșurile
 - II.2.1.1. Verșurile – creații „semicărturărești” ale diecilor
 - II.2.1.2. Textul verșurilor
 - II.2.1.3. Melodia verșurilor. Tipuri melodice de verș
 - II.2.1.3.1. Tipul melodic dominant din zona Vișeuului
 - II.2.1.3.2. Alte tipuri melodice de verș din zona Vișeuului
 - II.2.1.4. Concluzii
 - II.2.2. Bocetele
 - II.2.2.1. Bocetele din zona Vișeuului
 - II.2.2.2. Textul bocetelor
 - II.2.2.3. Legătura dintre text și melodie
 - II.2.2.4. Melodia bocetelor
 - II.2.2.5. Concluzii
- II.3. Cântări rituale la groapă
 - II.3.1. Cântarea „Cu lacrimi și fiori”
 - II.3.2. Cântarea „Iubita noastră mamă”
 - II.3.3. Cântarea „Iubitul nostru tată”
 - II.3.4. Cântarea „Sosit-a clipa despărțirii”
 - II.3.5. Cântarea „Trupul în mormânt se pune”
 - II.3.6. Cântarea „Candela vieții tale”
 - II.3.7. Cântarea „Când te-ai pogorât la moarte”
 - II.3.8. Concluzii
- Concluzii finale
- Anexe
- Bibliografie

Cuvinte cheie: Ritualul înmormântării, parastas, soroace de pomenire, sâmbetele morților, scara modală, pentacord doric, vers tetrapodic, catalectic, acatalectic, cântările panihidei, cântările înmormântării, verșurile, bocetul, cântări rituale la groapă

INTRODUCERE

1. ARGUMENTAREA TEMEI

Necesitatea și actualitatea temei țin, mai întâi, de un argument pastoral-misionar. Ritualul de înmormântare cu specific local reprezintă o provocare pastoral-misionară prin faptul că acesta conține nenumărate elemente eterogene care sunt incompatibile cu trăirea credinței. În acest context, un demers care dorește să identifice acele elemente liturgice ale ritualului funebru local ce sunt divergente în raport cu doctrina, trăirea și manifestare autentică a credinței (care trebuie îndepărtate cu tact pastoral) sau a celor care sunt convergente și care pot fi asimilate în cadrul ritualului, este cât se poate de necesar.

Necesitatea acestei lucrări este dictată de rațiuni care țin și de cercetarea folclorică: conservarea cântărilor locale și salvarea lor de la uitare poate aduce un beneficiu cercetării folclorice.

2. SCOPUL LUCRĂRII

Lucrarea urmărește un obiectiv major, acela de a răspunde, în urma analizei făcute, la întrebarea în ce măsură un asemenea ritual cu configurație locală poate să corespundă exigențelor cultice (în ce măsură un asemenea ritual poate fi asimilat ritualului oficial) și de a identifica acele elemente de ritual care contravin doctrinei Bisericii și exprimării ei cultice într-un mod autentic. Un scop secundar al acestui demers îl reprezintă realizarea unei monografii liturgico-muzicale cu valoare documentară.

3. BAZA DOCUMENTARĂ

Lucrarea de față se bazează în analiza și elaborarea ei în special pe „materialul” achiziționat prin munca „pe teren”: înregistrări audio și o parte video, realizate în cea mai mare parte personal, conținând parțial sau integral subje de înmormântare la care am participat ca preot împreună slujitor sau înregistrări făcute în afara cadrului ritualic.

4. STADIUL SI LIMITELE CERCETĂRII

Lucrarea de față reprezintă o lucrare de pionierat cu privire la ritualul funebru din zona Vișeuului și a imnografiei legate de acesta. Ea trasează un cadrul general cu privire la ritualul

funebru local și fiecare din părțile ei componente pot fi aprofundate în cadrul unor noi studii axate pe o tematică cu un cadru mai restrâns, dar care să fie tratate mai în profunzime. Lucrarea de față s-a dorit a fi o „panoramă” a ritualului funebru local, lăsându-se posibilitatea ca, ulterior, să se poată face, de către cei care doresc să continue acest demers, o analiză mai aprofundată a părților din conținut.

5. METODE DE LUCRU

Demersul propus prin elaborarea acestei lucrări presupune o abordare cu caracter interdisciplinar ce îmbină mai multe metode. În partea lucrării dedicată descrierii ritualului din perspectivă liturgică se folosesc următoarele metode: metoda descriptivă (expozitivă) în expunerea elementelor de ritual, metoda exegetică pentru explicarea elementelor de ritual, metoda liturgicii comparate pentru a evidenția nuanțele în raport cu rânduiala tipiconală oficială, metoda observației participative realizată prin participare efectivă la un ritual în desfășurare (având posibilitatea de a urmări un astfel de ritual din interiorul evenimentului ca actor al desfășurării ritualice). Se va folosi apoi metoda analizei melodice urmărind ca, la fiecare „piesă” de ritual cu veșmânt melodic, să se identifice structurile și caracteristicile melodice specifice și parametrii muzicali (scară modală, angrenaj modal, ambitus, cadențe și formule melodice) și metoda analizei comparative pentru a analiza comparativ variantele melodiilor funebre locale, scoțând în evidență structurile melodice specifice, cu asemănările și deosebirile lor.

6. CADRUL GENERAL AL LUCRĂRII

Lucrarea de față este structurată în două capitole ample, precedate de cuprinsul și introducerea lucrării și urmate de concluzii generale și de anexe.

Capitolul I este axat pe problema ritualului înmormântării privit din două perspective. Mai întâi, se are în vedere perspectiva ritualului funebru oficial, făcându-se analiza rânduielilor tipiconale și a elementelor de ritual prezente în slujba înmormântării așa cum este practică în Biserica Ortodoxă. Cea de-a doua perspectivă are în vedere ritualul funebru local și punctele de convergență sau divergență cu ritualul oficial și cu celelalte confesiuni cu care interacționează cultul ortodox.

Capitolul al doilea este dedicat analizei muzicale a cântărilor funebre din zona Vișeuului. El are la bază „materialul” local achiziționat printr-o muncă de investigație „pe teren”, iar din acest „material” au fost selectate melodiile funebre mai reprezentative în ceea ce privește aspectele muzicale. În urma analizei melodice a cântărilor selectate, au fost extrase

caracteristicile structurilor muzicale specifice cântărilor din această zonă. Cântările funebre locale au fost grupate în trei categorii, clasificare după care este dezvoltat și conținutul acestui capitol.

Anexele lucrării vor să completeze cadrul lucrării cu materiale auxiliare, în special texte ale cântărilor funebre locale. La finalul lucrării sunt anexate două CD-uri ce reprezintă anexa muzicală, cuprinzând înregistrări ale cântărilor analizate în această lucrare.

Concluziile generale doresc să sintetizeze rezultatul demersului analitic exprimat prin această cercetare și să sugereze jaloanele pastoral-misionare necesare în gestionarea unui astfel de ritual cu specific local.

CAPITOLUL I. RITUALUL ÎNMORMÂNTĂRII ÎN ZONA VIȘEULUI

Zona Vișeului aparține, din punct de vedere etnografic și folcloric zonei Țării Maramureșului, care, la rândul ei, alături de alte zone folclorice ocupă spațiul județului Maramureș și cuprinde orașul Vișeu de Sus cu suburbiile lui (oraș din 1956) și satul Vișeu de Jos. Una dintre caracteristicile acestei zone este specificul preponderent rural care favorizează cultivarea și păstrarea unor obiceiuri tradiționale legate de ritualul înmormântării și a unui bogat repertoriu de cântări funebre

RITUALUL FUNEBRU ÎN CĂRȚILE DE SLUJBĂ ȘI ÎN TRADIȚIA LOCALĂ

Slujba înmormântării este o ierurgie care se face în Biserica Ortodoxă pentru creștinii adormiți în Domnul, după o rânduială specifică ce se găsește în trei cărți de slujbă: *Molitfelnicul*, *Aghiasmatarul* și *Panihida*. Ritualul înmormântării este diferențiat în funcție de vârsta și situația creștinului în Biserică, precum și în funcție de perioada liturgică, astfel că, în Biserica Ortodoxă sunt practicate mai multe rânduieli de înmormântare: Rânduiala înmormântării mirenilor, Rânduiala înmormântării pruncilor, Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir, Rânduiala înmormântării în Săptămâna Luminată, Rânduiala înmormântării călugărilor. La acestea se alătură Rânduiala înmormântării sinucigașilor.

Ritualul înmormântării în zona Vișeului este configurat în plan local după calapodul tradițiilor funebre cu specific rural. La comunitățile ortodoxe din zona Vișeului și la cel greco-catolic ritualul este convergent și poate fi urmărit în desfășurarea lui în trei secvențe principale de ritual. Prima secvență se derulează în casa celui răposat, în ziua înmormântării (unde are loc sfințirea apei și panihida). A doua secvență liturgică se face după scoaterea mortului din casă și prohodirea acestuia în curtea casei. Se săvârșește rânduiala înmormântării din cărțile de ritual la

care se omit unele elemente de ritual și se adaugă elemente rituale locale. A treia secvență liturgică, cuprinde ritualul săvârșit de la momentul scoaterii din curte, până la punerea în groapă. Pe drum se fac așa numitele „stații”. La intrarea în cimitir se citește pericopa evanghelică despre Bunul Păstor (Ioan 10:9-16), Ajungând convoiul funerar la groapă, preotul săvârșește ultimele acte rituale funebre. Se citește, mai întâi, Rugăciunea de dezlegare (a doua dintre cele trei menționate în rânduiala oficială). Se face apoi coborârea sicriului în groapă și stropirea acestuia (cu aghiasma sfințită în casă, în ziua înmormântării), *Pecetluirea gropii și Otpustul*.

Ritualul înmormântării la comunitățile greco-catolice din Vișeu de Sus prezintă foarte multe asemănări cu ritualul ortodox al înmormântării atât în ceea ce privește textele liturgice cât și în ceea ce privește structurile muzicale folosite în cadrul ritualului.

Ritualul înmormântării la comunitatea romano-catolică din Vișeu de Sus este configurat într-un mod total diferit față de cel ortodox sau greco-catolic. Un punct de convergență l-ar putea constitui acel rit numit „*Ultima recomandare și ultimul rămas-bun*” care reprezintă punctul culminant al ritualului romano-catolic de înmormântare, un mod de afirmare a unității dintre toți creștinii care „*sunt una în Hristos și nici moartea nu-i poate despărți vreodată*”, „*ultimul salut prin care comunitatea creștină își ia rămas bun de la unul dintre membrii ei, înainte ca trupul acestuia să fie luat din acel loc sau înmormântat*”¹. În acest ritual ar putea sta originea obiceiului local din ritualul ortodox al „iertărilor” și este foarte probabil ca acesta să fie rezultatul unei „contaminări ritualice” prin filiera greco-catolică.

CAPITOLUL AL II-LEA. CÂNTĂRILE FUNEBRE DIN ZONA VIȘEULUI

Cântările funebre locale au fost grupate în trei categorii, clasificare după care este dezvoltat și conținutul acestui capitol. În prima categorie intră cântările care au ca suport textele liturgice specifice formularului liturgic al ritualului înmormântării așa cum apare el în cărțile de ritual, deci al căror text nu este rezultatul creației locale. În a doua categorie sunt cuprinse acele cântări al căror text și inclusiv melodia au apărut în cadrul creației locale; aici se încadrează: verșurile (sau „cântările semicărturărești”) introduse în ritualul înmormântării unde influența populară este moderată și cântările cu specific exclusiv popular sub forma bocetelor. A treia

¹ *Ritualul înmormântării*, Editura Presa Bună, Iași, 2005, Note introductive, punctul 10, pp. 9-10.

categorie, mai eterogenă este reprezentată de cântările rituale care se execută în timpul înhumării.

II.1. CÂNTĂRI FUNEBRE AL CĂROR TEXT ESTE PRELUAT DIN CĂRȚILE DE RITUAL

În categoria cântărilor funebre locale cu textul preluat din ritualul funebru de înmormântare așa cum este menționat în cărțile de ritual sunt cuprinse melodiile funebre care se cântă la *panihida* ce se face la casa răposatului (sau, acolo unde situația o cere, la capela cimitirului) și melodiile care se cântă după ce răposatul este scos din casă, până la organizarea convoiului funerar (cântările înmormântării). Ele reprezintă un grup compact de cântări, nu foarte extins dar care, în exprimarea lor melodică, folosesc cele mai multe tipologii melodice și modale (aproximativ 20 de structuri modale toate în gen diatonic). Pe textele innografice ale cântărilor funebre, se brodează liniile melodice cu specific local care au la bază structuri modale exprimate prin formule melodice și care preiau funcția glasurilor bisericești ale muzicii de strană.

Structurile modale ale melodiilor locale nu au corespondent în muzica bisericească recunoscută oficial, și nu se ridică la exigențele ce trebuie să caracterizeze cântarea bisericească. Ele sunt variate, dar cele mai multe au ca structură de bază un pentacord major sau minor, la care se pot adăuga și alte trepte, subtonul și cvarta de sprijin în registrul grav sau/și o treaptă sau două în registrul acut. Cel mai simplu mod de organizare melodică îl întâlnim în cântarea sedelnei „*Cu adevărat deșertăciune sunt toate*”, unde structura modală este reprezentată de un tricord major (*sol-la-si*) cu sensibilă. Cel mai complex mod de organizare muzicală îl întâlnim în cântarea Icosului „*Tu singur ești fără de moarte*” unde structura modală este configurată de prezența a două tetracorduri dorice conjuncte la care se adaugă în registrul grav treapta sensibilei, ajungându-se la un ambitus de nonă mică. Pe lângă aceste structuri modale, mai întâlnim structuri frigice (în *Cântarea stării I a Psalmului 118* sau în prima variantă a *Binecuvântărilor înmormântării*), o structură modală locrică (în a doua variantă a *Binecuvântărilor înmormântării*), hexacord minor cu sau fără subton (*Ectenia întreită funebră*, *Cântarea Canonului*), ș.a. Ambitusul melodiilor variază între cvartă perfectă și nonă mică.

Melodiile au caracter silabic, cu puține melisme (situate, de regulă, la finalul rândurilor melodice în cadrul formulelor cadențiale), multe pasaje recto-tono, pasaje melodice prin trepte conjuncte cu puține salturi intervalice. Ritmul acestor cântări este liber, parlando-rubato.

Dincolo de frumusețea de necontestat a unor melodii, nu putem să nu remarcăm anumite

inconveniente de ordin estetic al acestora, mai cu seamă atunci când e vorba de organizarea textului în cadrul melodiilor (abaterea de la textul formularului liturgic, modul nefiresc de accentuare a unor cuvinte). Avantajul cu privire la aceste cântări este faptul că nu se pune problema acurateții dogmatice a textelor, ele având un text standardizat.

II.2. CÂNTĂRI FUNEBRE CARE APARTIN CREAȚIEI LOCALE ATÂT PRIN TEXT CÂT ȘI PRIN MELODIE

II.2.1. VERȘURILE

Verșul reprezintă o producție poetico-muzicală autohtonă a cântăreților bisericești (numiți în zonă dieci) ce se cântă în cadrul ritualului tradițional de înmormântare din zona Transilvaniei după predica preotului (la sfârșitul celei de-a doua secvențe de ritual după cuvântul de învățătură pastoral sau necrologul cu „iertările”) și reprezintă o replică în versuri a mesajului pastoral („iertăciunile diacului”). Ele sunt construite pe calapodul metric al versului popular, dar au o organizare strofică a textului ceea ce face ca acestea să se situeze, ca gen de creație, la interferența dintre cântul popular și creația ecleziastică („cântări semicărturărești”). Verșurile reprezintă creația cea mai consistentă de cântări funebre locale, filon de cercetare neexploatat.

În conținut verșurile cuprind elemente biblice și teologice, reflexii cu privire la marile adevăruri despre viață și moarte (viziunea exprimată în cartea *Eccleziastului*) și biografice (descriind împrejurările vieții și morții celui defunct) și urmează un șablon preluat din predicile preoților.

Textul verșurilor este organizat în versuri, după tiparul versurilor tetrapodice (4 picioare metrice de câte 2 silabe, tipar specific muzicii populare românești) în forma acatalectică (8 silabe) sau forma catalectică (7 silabe) și strofe cu patru rânduri melodice cu rimă împerecheată (având structura aabb). Numărul de strofe variază între 8 și 31 de strofe (în medie 15-20 de strofe).

Melodia verșurilor este reprezentată de mai multe tipuri melodice. Avem un model melodic dominant, construit pe calapodul unui pentacord de tip major-minor și care are mai multe subvariante. Pe lângă acesta avem și alte tipuri melodice. Unul folosește melodia de la cântarea „Cu lacrimi și flori” în metru ternar și caracterizată de paralelismul major-minor și era practică de diacul Șimon Ioan din Vișeu de Sus-Țițterai. Alt model melodic, practicat în postul Nașterii Domnului de către diacul Șimon Ioan din Vișeu de Mijloc, folosește o melodie de

colindă. Iar altul cu o structură minoră și cu un specific aparte, mai atipic, este întâlnit la diacul Andreca Nicolae de pe Valea Râului.

Există tendința ca în locul verșurilor să se folosească și alte cântări care îndeplinesc funcția de verș, fiind cântate în locul acestora în ritualul înmormântării („Iubita noastră mamă”, „Iubitul nostru tată” ambele având aceeași melodie, „Mama”, o cântare în genul pricesnelor popularizată de către interpretul de muzică populară Ciprian Pop). În prezent, se manifestă tendința de a se renunța la cântarea verșurilor.

Ambitusul melodiilor de verș variază între 7 m-9 m. Melodiile sunt preponderent silabice, dar varianta lui Andreica Ioan este cea mai melismatică variantă de verș din zona Vișeuului.

II. 2.2. BOCETELE DIN ZONA VIȘEULUI

Cântările cu specific exclusiv popular prezente în zona Vișeuului sunt reprezentate de bocete, acele cântări funebre cu caracter individual cântate de femei (de regulă rude apropiate), având ca rol „alinarea durerii psihice prin revărsarea ei în cuvinte și melodie”², exprimarea spontană directă a durerii personale pentru pierderea celui apropiat.

Împrejurarea primordială în care este executat bocetul este înmormântarea, nefiind legat de un anumit moment al ceremonialului, dar se poate cânta și în alte momente de după înmormântare legate de ritualul funebru.

Textul bocetelor aparține genul liric, textele literare fiind versificate. Versurile au o organizare metrică riguroasă, având de regulă 7–8 silabe (prin excepție apar și versuri de 9 silabe) și rimă împerecheată (la fel ca în întreaga poezie populară românească) adică versuri care rimează unul după altul (a-a, b-b).

Exemple de versuri de bocet:

„Bu-cu-/ ră-te/ tin-ti-/ rim” – 7 silabe (tetrapodic catalectic)

„Și or/ pu-ne/ lut cu/ iar-bă – 8 silabe (tetrapodic acatalectic)

Textele versificate ale bocetelor nu au formă strofică. Din lipsa unei reguli pentru înlănțuirea rimelor decurge și lipsa strofelor. Aparent, avem de-a face cu strofe, dar acestea sunt configurate la nivel melodic (o astfel de organizare se numește pseudostrofă, strofa melodică cu 2-4 versuri repetate sau înlănțuite).

² Ileana SZENIK, *Folclor muzical – Modul de studiu II pentru studii universitare prin învățământ la distanță*, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”- Cluj D.I.D., s.a., p. 63.

Melodia bocetelor locale folosește un material sonor redus, în proporție aproape egală silabic și melismatic, organizat în structuri modale arhaice. Structura modală pe care este construită melodia bocetelor este reprezentată de un pentacord doric cu baza în *mi* și dominantă în *sol*. Ambitusul nu depășește o cvintă, profilul melodic general este descendent. Ritmul este liber, parlando sau parlando-rubato, iar rîndurile melodice sunt elastice. De asemenea pot fi remarcate unele variații ale liniei melodice de bază pe parcursul melodiei, uneori, chiar la repetarea aceluiași vers. Structura melodică este strofică având patru rînduri melodice (AAkBBk).

Bocetul, și în plan local la fel ca și în alte locuri, este un gen amenințat cu dispariția din cauza urbanizării și a schimbării mentalităților oamenilor.

Cântarea bocetelor poate fi acceptată în cadrul ritualului de înmormântare dacă nu afectează estetica liturgică a acestuia (dacă este vorba de bocete versificate, cu o melodică clar conturată și nu de bocete improvizate ad-hoc care seamănă cu o tânguire lugubră)

II.3. CÂNTĂRILE RITUALE LA GROAPĂ

Cântările rituale la groapă sunt cântările care se execută de către cântărețul bisericesc, însoțit sau nu de către membrii comunității participanți la ritual, în momentul derulării actelor finale de îngropare. Ele reprezintă o categorie mai eterogenă și care necesită o abordare separată. Pentru această categorie, au fost identificate șapte cântări rituale. În ceea ce privește tipologiile melodice ale acestor cântări situația se prezintă astfel: cinci dintre ele pot fi încadrate în categoria „cântărilor cărturărești” (una dintre acestea preluând o melodie de bocet), una se încadrează în genul pricesnelor fiind preluată de la eterodocși iar ultima este troparul învierii pe gl II, cântat pe o melodie de factură populară.

Textul acestor cântări are formă strofică fiind organizat în strofe de 4 versuri cu rimă încrucișată (cu excepția troparului care păstrează tipologia specifică imnului creștin), de 6-8 silabe care nu sunt distribuite în cadrul structurilor metrice ca în versul popular. Criteriul de organizare metrică a versurilor este dictat de accentele lexicale. Aceste aspecte legate de text trădează intervenția artificială a dicilor.

Structurile muzicale ale acestor cântări sunt de factură modală (cu excepția pricesnei „*Sosit-a clipa despărțirii*”), pentacordale sau tetracordale simple sau cu prelungiri ale scărilor în registrul grav cu sensibilă sau subton, cu cvartă de sprijin. Trei dintre aceste cântări („Cu

lacrimi și fiori”, „Iubita noastră mamă”, „Iubitul nostru tată”) sunt caracterizate de prezența paralelismului major-minor.

Cea mai atipică dintre cântări, care s-a pliat în mod strident pe fondul repertoriului funebru local, este priceasa „Sosit-a clipa despărțirii”. Aceasta folosește o structură melodică ce atinge cadrul octavian și îl depășește prin atingerea cvartei de sprijin în incipitul melodic.

Ambitusul general al melodiilor variază de la cel de cvintă perfectă, în structuri modale precum tetracord cu subton sau pentacord simplu), și ajunge la undecimă (în cântarea pricesnei).

Troparul învierii „Când te-ai pogorât la moarte” a fost introdus în mod artificial în partea ultimă a ritualului de înmormântare datorită conexiunii simbolice între pogorârea la iad a Mântuitorului la care face referire troparul și cobârârea celui răposat în groapă. Textul innografic nu are legătură cu slujba înmormântării, iar structura muzicală a cântării poartă amprenta creației locale. Din punct de vedere funcțional, cu structurile muzicale care se aplică pe textele imnelor creștine sunt foarte asemănătoare cu cele ale glasurilor bisericești.

Redăm în continuare două exemple muzicale extrase din repertoriul de cântări funebre locale pentru a ilustra modul de lucru cu privire la analiza melodică a cântărilor citate în lucrare. Primul exemplu muzical redă un bocet local interpretat de Pop Ileana din Vișeu de Jos:

Bocet la mamă Pop Ileana, 49 de ani
Vișeu de Jos, 2019

Parlando

Uă, mă-nân-ce-te fo-cu' moar-te
Mă-nân-ce-te fo-cu' moar-te
Cum nu lu-cu-ri pă drep-ta-te
Uă, cum nu lu-cu-ri pă drep-ta-te

Structura modală a acestui bocet este construită pe cadrul unui pentacord doric cu baza în *mi* și dominantă în *sol*:

pentacord doric

1 2 3 4 5
B D

Nucleul melodic de bază este constituit din tritonul arpegiat *mi-sol-si* pe cadrul căruia se brodează firul melodic. Tempoul este parlando, apropiat de ritmul vorbirii. Ambitusul este restrâns la o cvintă. Cadențele, se fac alternativ pe pilonii modali astfel: *sol, mi, sol*, cadențe interioare și *MI*, cadența finală. Profilul melodic general este descendent. Structura arhitectonică a melodiilor de bocet locale este strofică³ cu patru rânduri melodice (forma AAKBBk).

Melodia bocetului folosește material sonor redus, în proporție aproape egală silabic și melismatic. Alte caracteristici sunt legate de variațiile melodice ce apar în timpul cântării bocetului și de folosirea deasă a interjecțiilor care, de obicei, sunt în afara cadrului tetrapodic al versului, iar alteori îl completează.

Un alt exemplu redă o cântare rituală la groapă interpretată de diacul Ioan Șimon din Vișeu de Sus:

Handwritten musical score for a ritual song. The title is "Eu lacrimi și fiori" and the subtitle is "diac Ioan Șimon, 62 de ani, 2018 Vișeu de Sus - Jertară". The music is written on two staves in G major and 3/8 time. The lyrics are: "1. Eu la-crimi și fi-ori, Mor-mân-tul sa-lu-tăm, Cân-tări în loc de flori, Pe pipt noi ți-a-du-cem."

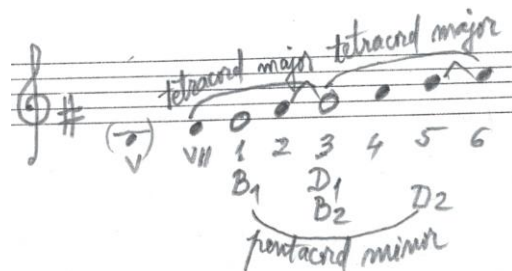
Textul melodiei are o organizare strofică, fiecare strofă având patru versuri cu rimă încrucișată (a-b-a-b), ieșind astfel din tiparul creației poetice populare (prin organizarea acestuia în strofe poetice dar și prin modul cum sunt distribuite silabele în cadrul celulelor ritmic):

„Cu / la – crimi / și fi – / ori

Melodia în metru ternar este construită pe calapodul unei structuri modale caracterizată de prezența paralelismului major-minor⁴. Scara modală îmbină două structuri modale alternante cu două baze modale: o scară tetracordală majoră cu baza în *sol* ce reprezintă structura de bază a acesteia, prelungită în registrul de jos cu un tetracord ionic conjunct și un pentacord doric cu baza în *mi*:

³ A se face diferențiere între structura melodică a melodiilor de bocet ce poate fi strofică și și structura poetică a acestora care, la fel ca și întreaga poezie populară românească, nu este strofică. Rândurile melodice configurează ceea ce în lucrările de folclor se numește pseudostrofa.

⁴ Ileana SZENIK, *Folclor muzical*, Modul I de studii pentru învățământ la distanță, Academia de Muzică Gheorghe Dima, D.E.C.I.D., Cluj, s.a., p. 67, p. 89.

Cadențele celor patru rânduri melodice se fac astfel: pe sunetele *re, sol, mi, MI*. La finalul melodiei, în interpretarea diacului Ioan Șimon, parcursul melodic atinge cvarta de sprijin în formula cadențială finală.

CONCLUZII

Pe ritualul funebru oficial, așa cum este el prevăzut în cărțile de ritual, s-au pliat elemente eterogene care pot fi în consonanță cu doctrina și practica liturgică a Bisericii dar pot fi și în contradicție cu aceasta. Un asemenea ritual cu configurație locală poate răspunde exigențelor cultice doar dacă elemente de ritual cu specific local nu contravin doctrinei Bisericii și exprimării ei cultice într-un mod autentic. Există în rânduiala locală o serie de acte superstițioase care trebuie înlăturate cu tact după cum există și elemente de ritual care pot fi îmbisericite.

Ritualul înmormântării din zona Vișeuului practicat în comunitățile ortodoxe prezintă multe asemănări cu ritualul greco-catolic al slujbei de înmormântare. Aceste asemănări se datorează faptului că în 1948 s-a petrecut revenirea la Ortodoxie a comunității greco-catolice păstrând o dată cu trecerea la noua confesiune și specificul slujbelor așa cum au fost practicate înainte. Așa se explică faptul că, în rânduiala ortodoxă locală întâlnim elemente de ritual de certă proveniență greco-catolică cum ar fi, de exemplu citirea pericopei evanghelice cu *Păstorul cel Bun* la intrarea în cimitir, element de ritual menționat în *Evhologhiul* greco-catolic (1940), pe care îl folosesc comunitățile greco-catolice și astăzi.

Un alt element provenit din ritualul greco-catolic este cel legat de rostirea „iertărilor” de către preot. Acesta ar putea avea legătură cu un moment ritualic din ritualul de înmormântare a Bisericii Romano-Catolice numit „*Ultima recomandare și ultimul rămas-bun*”. Cel mai probabil, cultul greco-catolic a suferit influența unei „contaminări liturgice” prin proximitatea cu cel romano-catolic, preluând acel element liturgic pe care l-a introdus în rânduiala funebră prelucrându-l și dându-i o configurație nouă.

În ceea ce privește modul de raportare la ritualul funebru local, din partea celor care ar avea competența de a corecta devierile apărute în cadrul acestuia, se remarcă o atitudine pasivă caracterizată de „inerția liturgică”. Slujitorii Bisericii, cu rare excepții, se rezumă doar la atitudinea pasivă de a constata și de a accepta realitatea unei stări de fapt a unei astfel de situații, fără să încerce a o îmbunătăți.

Ritualul funebru local este marcat de o anumită dinamică, el nefiind static și urmându-și cursul evolutiv marcat de anumite tendințe. Dintre acestea, cea mai evidentă, pare a fi tendința de simplificare, în virtutea unei atitudini dictate de logica pragmatismului.

Cântările de înmormântare cu specific local din cultul ortodox sunt asemănătoare cu cele practicate în ritualul funebru greco-catolic. Aceasta nu constituie o impietate cu privire la practicarea cultului ortodox cu specific local și nu se recomandă o intervenție „chirurgicală” pentru o „reabilitare cultică” în sens ortodox. Nu trebuie pierdut din vedere „idealismul liturgic”, dar în același, e necesar să ne purtăm cu realism pastoral. Situația este mult mai complexă și trebuie abordată în logica dictată de aplicarea principiilor pastoral-misionare. Noi considerăm că ritualul local poate corespunde măcar în parte, exigențelor cultice. Provocarea pastoral-misionară cu privire la acest ritual, stă mai ales în îndepărtarea elementelor superstițioase. Un un obicei precum cel de a pune bani în sicriul celui răposat va respins cu vehemență, dar altele pot fi tolerate.

Trebuie avut în vedere ca haina liturgică a ritualului funebru să fie înnoită pentru a corespunde și mai mult idealului liturgic, ținându-se cont și de exigențele pastorale care devin tot mai mari o dată cu schimbarea societății. Ar fi de dorit ca, treptat, să se ajungă la o variantă uniformizată, generalizată pe întreaga zonă a Transilvaniei și care să înlăture „starea de provizorat” în care se află cântarea funebră locală. În acest sens, s-a făcut un prim pas prin apariția culegerii de *Cântări la înmormântare mirenilor* după melodii tradiționale din Transilvania pe o singură voce, alcătuită de Pr. Prof. Dr. Vasile Stanciu⁵.

⁵ Pr. Prof. Dr. Vasile STANCIU, *Cântări la înmormântare mirenilor după melodii tradiționale din Transilvania pe o singură voce*, Ediția I, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2019. Această lucrare valorifică melodiile tradiționale consemnate de părintele Dimitrie Cunțanu și părintele Ioan Brie pe care le completează oferind un repertoriu muzical complet în ceea ce privește slujba înmormântării și care să contribuie la realizarea unei unități stilistice și interpretative a cântărilor de înmormântare.

Preotul nu trebuie să se rezume doar la constatarea academică a unei stări de fapt, după cum nu ar fi de dorit să cadă în cealaltă extremă respingând tot ceea ce ține de specificul local. El trebuie să vegheze asupra bunei desfășurări a cultului și să corecteze, acolo unde este cazul, abaterile de la formularul liturgic (ori de câte ori apar acestea) sau introducerea și practicarea în cultul ortodox a unor cântări străine de specificul credinței ortodoxe. Unele cântări sau obiceiuri locale pot fi „îmbisericite”. Însă altele trebuie înlăturate cu tact pentru că sunt total inadecvate datorită pietismului pe care îl cultivă și datorită structurilor muzicale ce stau la baza acestora și care sunt incompatibile cu spațiul eclezial. O cântare precum „*Sosit-a clipa despărțirii*” (ce se cântă la groapă), cu o melodie cu iz de romanță, este total incompatibilă cu sobrietatea innografică a textelor liturgice. Dar altele, în virtutea principiului misionar al inculturației pot fi acceptate sau, cel puțin, tolerate. Bocetele pot fi tolerate, la fel și verșurile ce nu abundă în elemente sentimentale și în dulcegării poetice care caută realizarea efectului lacrimogen.

Oricum, e o chestiune de timp până când va fi operată cenzura finală. Procesul temporal ireversibil al diluării elementului tradițional este declanșat deja de o anumită perioadă de timp așa încât schimbările încep să se vadă. Tendința de simplificare a ritualului în virtututea unui pragmatism care nu ocolește nici spațiul liturgic, precum și dispariția treptată a celor care au contribuit la cultivarea repertoriului de cântări funebre locale, duc în timp la pierderea acestor creații locale. După o vreme oarecare, vom afla despre acestea doar din cărți, însă aceasta numai dacă vor fi dintre aceia care vor dori să le ferească de uitare.